

ОБМЕЖУВАЛЬНИЙ ПРИПИС У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ У КОНТЕКСТІ СТАМБУЛЬСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ

A CIVIL RESTRAINING ORDER IN THE CONTEXT OF THE ISTANBUL CONVENTION

Пазій С.А., аспірант кафедри цивільної юстиції та адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У науковій статті досліджено реалізацію положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами в аспекті захисних правових заходів, зокрема стосовно порядку видачі та продовження обмежувального припису у цивільному судочинстві України. Автором наукової статті наголошено на зобов'язаннях, які покладає на держави-учасниці Стамбульська конвенція щодо забезпечення жертв усіх форм насильства цивільно-правовими засобами захисту від кривдника та забезпечення доступності відповідних правових засобів у межах національних правових систем. У статті звернено належну увагу на такі аспекти порядку розгляду судом цивільних справ про видачу і продовження обмежувального припису як оперативність та доступність обмежувального припису незалежно від встановлених процесуальних та інших фільтрів-бар'єрів. Автором досліджено питання відповідності національного цивільного процесуального законодавства України міжнародним стандартам, закладеним у Стамбульській конвенції 2011 року та наголошено на обмеженості сфери застосування обмежувального припису в українському законодавстві порівняно з конвенційними положеннями. У науковій статті обстоєно доцільність включення цивільних справ про видачу і продовження обмежувального припису до справ, які розглядаються судом у порядку окремого провадження на підставах найбільшої відповідності окремого провадження правовій природі обмежувального припису та можливості забезпечення розгляду таких цивільних справ *ex parte*. Автором наголошено на особливостях негайної дії обмежувальних приписів та реалізації примусового виконання рішення суду у відповідності до чинного процесуального законодавства України. У статті представлено критичний погляд на поставлення у залежність цивільних справ про видачу і продовження обмежувального припису від наявності адміністративних або кримінальних проваджень щодо того самого кривдника. Автором за результатами проведеного дослідження виявлено позитивні аспекти ратифікації Конвенції в Україні та визначено проблемні питання імплементації конвенційних стандартів. У науковій статті запропоновано напрямки подальших досліджень зазначеної категорії справ.

Ключові слова: цивільне судочинство, окреме провадження, обмежувальний припис, домашнє насильство, насильство за ознакою статі.

The research article examines the implementation of the provisions of the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, focusing on protective legal measures, particularly on the procedure for issuing and extending civil restraining orders in civil proceedings in Ukraine. The author emphasizes the obligations imposed on the Parties to the Istanbul convention to provide victims of all forms of violence with civil legal remedies against perpetrators and to ensure the accessibility of the legal remedies within national legal systems. The article pays due attention to such aspects of the court's consideration of civil cases concerning civil restraining orders as the expeditiousness and accessibility of the orders, regardless of established procedural and other filters. The author researches the issue of the conformity of national civil procedural legislation to the international standards enshrined in the Istanbul convention of 2011 and emphasizes the limited scope of application of civil restraining orders in the Ukrainian legislation compared to the convention's provisions. The article argues in favor of including cases on civil restraining orders in cases considered by the court in special proceedings on the grounds of the conformity of special proceedings to the legal nature of a civil restraining order and the possibility of ensuring the consideration of the civil cases *ex parte*. The author emphasizes the peculiarities of the immediate effect of civil restraining orders and the compulsory execution of a court decision in accordance with the current procedural legislation of Ukraine. The article presents a critical view of the dependence of civil cases on the issuance and extension of civil restraining orders on the existence of administrative or criminal proceedings against the same perpetrator. As a result of the study, the author identifies the positive aspects of the ratification of the Convention in Ukraine and determined the problematic issues of implementing the convention's standards. The research paper proposes directions for further research on this category of cases.

Key words: civil proceedings, special proceedings, a civil restraining order, domestic violence, gender-based violence.

Постановка проблеми. Здійснення справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду цивільних справ визначається ефективністю та належним рівнем відповідності процедур цивільного судочинства сучасним умовам суспільного життя, прагненням та ідеалам відданості захисту та забезпеченню прав і свобод людини, її законних інтересів. Основою правових орієнтирів всеохоплюючої правової політики у сфері цивільного правосуддя слугують закріплені у міжнародних правових актах міжнародні стандарти цивільного судочинства. Одним із міжнародних правових договорів, у якому закладено вимоги до належної процедури розгляду цивільних справ про видачу і продовження обмежувального припису є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (далі – Стамбульська конвенція; Конвенція). Актуальності та значущості тематиці впливу та застосування Стамбульської конвенції як частини цивільного процесуального законодавства щодо розгляду справ про видачу обмежувального припису додають низка особливостей. По-перше, понад десятиліття тому Україна підписала, підготовлений та прийнятий проєкт Стамбульської конвенції. Водночас питання ратифікації та набрання чинності Кон-

венцією залишалися невирішеними до другої половини 2022 року. А вже у 2023 році вперше від початку діяльності у 2015 році Групи експертів з дій проти насильства стосовно жінок і домашнього насильства (далі – ГРЕВІО) у порядку визначеному ст. 66 Стамбульської конвенції до цього моніторингового органу обрано представницю від України. Окремо необхідно наголосити на тому, що у звітах ГРЕВІО від червня 2015 року по грудень 2023 року належна увага приділялась питанням удосконалення та застосування державами-учасницями обмежувального припису у справах щодо насильницьких дій у відповідності до Конвенції [1]. Отже, у подальшому юридичний механізм забезпечення доступності процедури розгляду судами цивільних справ про видачу і продовження обмежувального припису підлягатиме оцінці ГРЕВІО. По-друге, Україна займає одне з перших місць серед держав-членів Ради Європи за кількістю справ, які перебували на розгляді в Європейському суді з прав людини (далі – ЄСПЛ). Відповідно до статистичних даних за 2023 рік ЄСПЛ виніс 130 рішень у справах проти України, з яких у 123 рішеннях встановлено принаймні одне порушення Європейської конвенції з прав людини. Одночасно за 2024 рік (станом на листопад 2024 року) на роз-

гляді у суді перебуває 62250 заяв, з них 12,6 % – 7850 заяв подано проти України [2], частина з яких, зокрема, стосується порушень під час розгляду цивільних справ національними судами. Окремо варто зазначити, що у 2020 році ЄСПЛ вперше визнав Україну відповідальною за неналежає реагування на випадки насильницьких дій у справі «Левчук проти України», вдавшись зокрема до застосування нормативних приписів Стамбульської конвенції [3]. По-третє, завдяки участі України у гарантуванні прав та процедур, передбачених Конвенцією, до її ратифікації національним законодавцем запроваджено низку нормативно-правових приписів, шляхом внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) та прийнято Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» у 2017 році.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема тика розгляду справ про видачу обмежувального припису неодноразово висвітлювалась на рівні наукових статей, монографій та дисертацій. Значну увагу окресленому питанню присвячено у дослідженнях В.В. Медведської [4] та І.А. Горбач-Кудрі [5] в аспекті адміністративних (публічно-правових) заходів боротьби із домашнім та гендерно обумовленим насильством в Україні. На окрему увагу заслуговують наукові публікації В.В. Комарова [6] та К.В. Гусарова [7], присвячені питанням окремого провадження цивільного судочинства, у порядку якого здійснюється розгляд справ про видачу і продовження обмежувального припису.

Водночас, предметом наукових розвідок іноземних науковців та науковиць неодноразово ставали питання особливостей реалізації та ратифікації Стамбульської конвенції в Україні та інших державах Європи. У межах міждисциплінарних та правових досліджень розглядалися чинники затягування або «спротиву» прийняттю Стамбульської конвенції, зокрема через опір Всеукраїнської ради церков та релігійних організацій в Україні [8] та інших учасників суспільних відносин, які стоять на консервативних цінностях та наративах [9, с. 54]. Подібні питання знайшли своє відображення у науковій публікації дослідниці М. Дуркович, яка розглянула співвідношення та особливості імплементації Стамбульської конвенції у країнах Східної Європи, соціальні та економічні чинники, які впливають на належний рівень реалізації нормативних приписів Конвенції у цих країнах [10]. Таким чином, питання реалізації міжнародно-правових стандартів здійснення цивільного правосуддя закладених у Стамбульській конвенції щодо розгляду судами цивільних справ про видачу і продовження обмежувального припису в окремому провадженні, потребують предметного дослідження.

Мета статті. У статті пропонується дослідження впливу міжнародних стандартів Стамбульської конвенції на розгляд цивільних справ про видачу і продовження обмежувального припису.

Виклад основного матеріалу. Згідно із ч. 1 ст. 29 та ч.ч. 1, 2 ст. 53 Конвенції держави зобов'язані вживати необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення жертв насильства належними засобами цивільно-правового захисту стосовно правопорушника, а також для того, щоб належні обмежувальні або захисні приписи були доступними для жертв усіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування цієї Конвенції. Обмежувальні або захисні приписи повинні бути: доступними для невідкладного захисту та без покладення неналежаного фінансового або адміністративного тягаря на жертву; виданими на певний період або до їхньої зміни чи зняття; у разі необхідності виданими на основі *ex parte*, що має негайну дію; доступними незалежно від іншого правового провадження або на додаток до нього; дозволені бути представленими в подальшому правовому провадженні.

Зазначене, на думку автора, свідчить, що у Стамбульській конвенції не тільки визначено обов'язок держави забезпечити жертв насильницьких дій належними засобами цивільно-правового захисту, але і встановлено стандарти-вимоги до порядку видачі або продовження обмежувального припису, які повинні застосовуватись у сукупності, а не вибірково на розсуд національних органів публічної влади. Принагідно необхідно наголосити на тому, що відповідно до конвенційних норм вимоги до обмежувального та захисного припису збігаються, а державі надається право вибору в межах якої юрисдикції може бути здійснено розгляд справ про видачу і продовження відповідних приписів. Одночасно, неможливо не помітити, що питання доступності обмежувального припису жертвам усіх форм насильства, які підпадають під сферу застосування Конвенції, реалізовано законодавцем інакше, аніж згідно із конвенційними стандартами. Так, згідно із Законом України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» та ЦПК України захисту через застосування обмежувального припису у цивільній справі підлягають тільки жертви домашнього насильства та насильства за ознакою статі.

Продовжуючи розгляд конвенційних стандартів-вимог, варто вказати на те, що Конвенція не містить визначення обмежувального припису, що дозволяє державам-учасницям Конвенції у відповідності до вимог, закріплених у ст. 53 цього міжнародного договору, самостійно визначити зміст та правові властивості обмежувального припису у межах національних правових систем. Насамперед це стосується предметної юрисдикції, тобто можливості віднесення певної категорії справ, зокрема справ про видачу і продовження обмежувального припису до відання різних судів або інших юрисдикційних органів публічної влади. Вбачається, що держави можуть закріпити найбільш відповідну процесуальну форму розгляду справ про видачу і продовження обмежувального припису. У цьому аспекті особливістю запровадження у національному цивільному процесуальному законодавстві обмежувального припису є закріплення процедури розгляду судом справ про видачу і продовження обмежувального припису в порядку окремого провадження.

На думку автора, доцільність визначення саме такого порядку розгляду окресленої категорії справ обумовлено тим, що судова діяльність, пов'язана із видачою обмежувального припису, полягає у встановленні юридичного факту, а саме вчинення або невчинення кривдником домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, водночас об'єктом захисту судом є неоспорювані права жертви насильницьких дій – заявника або особи, представником якої є заявник. Окремо необхідно звернути увагу на те, що, як і визначено конвенційними стандартами, справи щодо обмежувального припису не передбачають спору про право цивільне, а лише зосереджені на встановленні факту неправомірної поведінки кривдника із визначенням необхідності застосування такого заходу правового впливу як обмежувальний припис або ж постановлення рішення про відмову у видачі або продовженні обмежувального припису. Водночас доцільність включення цієї категорії справ до розгляду у порядку окремого провадження кореспондує вимогам Стамбульської конвенції щодо здійснення цивільного процесу *ex parte* та необхідністю швидко реагувати на усі форми насильства.

Також варто зазначити, що здійснення цивільного провадження щодо обмежувального припису *ex parte* повноцінно реалізовано на рівні цивільного процесуального законодавства, адже серед вимог, встановлених у главі 13 розділу IV ЦПК України, не йдеться про обов'язок заявника повідомити заінтересованих осіб щодо звернення із заявою про видачу обмежувального припису до суду. Це насамперед дозволяє захистити заявника від переслідування з боку кривдника у зв'язку із зверненням до суду.

Аналізуючи вимоги ч. 2 ст. 53 Стамбульської конвенції щодо розгляду судом справ про видачу і продовження обмежувального припису необхідно, на думку автора, розглянути кожну із них окремо. Заразом варто дослідити, яким чином зазначені стандарти реалізуються в межах національної процедури видачі обмежувального припису в окремому провадженні.

Конвенційному стандарту доступності невідкладного захисту без покладення значного фінансового або адміністративного тягаря на жертву насильства кореспондує принцип доступності цивільного правосуддя, який реалізується через дотримання вимог до справедливого судового розгляду цивільних справ. У цьому аспекті та з огляду на необхідність запровадження нормативних приписів, які мінімізують фінансовий чи адміністративний тягар заявника, важливою є позиція судді Верховного Суду Н.Ю. Сакари, яка на монографічному рівні визначила два критерії доступності правосуддя: урахування фінансового становища особи та обгрунтованості вимог заявника [11, с. 218]. Варто зауважити, що одним зі складників стандарту доступності цивільного правосуддя є забезпечення державами-учасницями Стамбульської конвенції права на правову допомогу та безоплатну правову допомогу жертвам відповідно до умов, передбачених національним законодавством. У цьому аспекті важливим є дослідження М.В. Шпака щодо надання адвокатами професійної правничої допомоги у цивільних справах з урахуванням положень доктрини цивільного процесуального права й матеріалів судової практики [12]. Також на окрему увагу заслуговує позиція К.В. Гусарова щодо реалізації права на професійну правничу допомогу неповнолітніми особами, зокрема у цивільних справах про видачу і продовження обмежувального припису. Науковцем зазначається, що неповнолітня особа, яка звернулася до суду із заявою про видачу обмежувального припису не обмежена у самостійному доступі до суду та у користуванні правом на професійне представництво адвокатом як цивільним процесуальним правом [13, с. 17-18].

Зважаючи на те, що Конвенція вимагає запровадження приписів, які набувають чинності одразу після видачі та оформляються без тривалих судових процедур, а судовий збір за таким зверненням до суду не повинен створювати надмірного тягаря, який утримає жертву від клопотання [14, с. 151], потрібно наголосити, що згідно із ч. 3 ст. 350⁵ ЦПК України судові витрати, пов'язані з розглядом справи про видачу обмежувального припису, відносяться на рахунок держави, що дозволяє усунути для заявника фінансові перешкоди під час звернення до суду.

Розглядаючи темпоральні межі застосування обмежувального припису у цивільному судочинстві, вбачається, що на законодавчому рівні неоднозначно сформульовано нормативні приписи ст. 350⁷ ЦПК України, які кореспондують положенням норми п. 2 ч. 2 ст. 53 Конвенції, що фактично окреслює принцип правової визначеності, належну реалізацію легальних очікувань заявника та заінтересованих осіб. Так, у ст. 350⁷ ЦПК України відсутня вказівка на строк, протягом якого особа може звернутись із заявою про продовження обмежувального припису, що теоретично дозволяє заявнику у будь-який час після вичерпання строку дії обмежувального припису звернутись до суду із заявою про його продовження. Однак таке становище може призводити до необгрунто-

ваного зловживання таким правом із боку заявника або призводити до відмови у продовженні дії обмежувального припису. Додатково необхідно зазначити, що законодавством не встановлено граничну кількість разів, коли заявник може повторно звертатись із заявою про продовження обмежувального припису.

Окремим проблемним аспектом є належна реалізація у цивільному процесуальному законодавстві України вимоги п. 3 ч. 2 ст. 53 Конвенції щодо негайної дії обмежувального припису, що передбачає його негайне виконання. Так, у ч. 4 ст. 350⁶ ЦПК України закріплено, що рішення суду про видачу обмежувального припису підлягає негайному виконанню. Проте, як вбачає автор, фактичне виконання рішення суду негайно можливе винятково у разі добровільного виконання рішення, оскільки забезпечення примусового виконання органами та посадовими особами, які згідно із законом здійснюють примусове виконання судових рішень та рішень інших органів, чинним українським законодавством не передбачено.

У контексті п.п. 4, 5 ч. 2 ст. 53 Конвенції, які, на думку автора, є логічно пов'язаними та взаємообумовленими, доступність обмежувального припису незалежно від іншого правового провадження або на додаток до нього з можливістю подальшого представлення у інших правових провадженнях закладає преюдиційність фактів та обставин встановлених під час розгляду цивільної справи про видачу і продовження обмежувального припису, що у разі розгляду справ в інших провадженнях не зобов'язує суд повторно оцінювати представлені у попередній справі докази. Водночас усупереч конвенційним вимогам Верховним Судом невіправдано поставлено у залежність застосування обмежувального припису у цивільному судочинстві від кваліфікації дії кривдника та прийняття стосовно нього рішення у адміністративних або кримінальних провадженнях [15]. Такий підхід, на думку автора, підважує незалежність застосування обмежувального припису та може призводити до невіправданого порушення доступності цього приватно-правового механізму захисту прав і свобод жертв домашнього насильства та насильства за ознакою статі. Звернення до суду із заявою про видачу обмежувального припису не може ставитись у залежність від відкриття кримінального провадження щодо кривдника або від відкриття провадження у справі про розлучення, а кримінальне чи цивільне провадження за одними фактами з одним правопорушником не повинні перешкоджати видачі обмежувального припису [14, с. 152].

Висновки. Дослідження норм цивільного процесуального права України щодо порядку розгляду судом цивільної справи про видачу і продовження обмежувального припису у контексті нормативних приписів та вимог Стамбульської конвенції засвідчив відданість та зусилля держави у питанні забезпечення захисту осіб, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі. Одночасно встановлено деякі розбіжності між досліджуваними міжнародними стандартами у справах стосовно домашнього насильства, насильства за ознакою статі та нормами національного законодавства. Подальші наукові розвідки з огляду на зазначене вище пропонується здійснювати в аспекті запровадження та належної реалізації міжнародних стандартів запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі у цивільному судочинстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. General Reports on GREVIO's activities. URL: <https://www.coe.int/en/web/istanbul-convention/grevio-annual-reports> (дата звернення: 10.11.2024).
2. Statistical reports. URL: <https://www.echr.coe.int/statistical-reports> (дата звернення: 10.11.2024).
3. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Левчук проти України» (заява № 17496/19) від 3 груд. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f92 (дата звернення: 10.11.2024).
4. Медведська В.В. Правові засади захисту жінок від домашнього насильства: дис. ... д-ра філософії: 081 «Право» / Національний ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2022. 276 с.

5. Горбач-Кудря І. А. Адміністративно-правові засади застосування спеціальних заходів щодо протидії домашньому насильству : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Національна академія внутрішніх справ. Київ, 2021. 371 с.
6. Комаров В. В., Світлична Г. О., Удальцова І. В. Окреме провадження: монографія / за ред. В. В. Комарова. Харків : Право, 2011. 312 с.
7. Гусаров К. В. Проблеми правового регулювання процедури розірвання шлюбу в порядку окремого провадження. *Проблеми законності*. 2019. Вип. 147. С. 66–74.
8. Elsner R. Ukrainian Churches and the Implementation of the Istanbul Convention in Ukraine: Being Europe Without Accepting "Gender". *Review of Faith and International Affairs*. 2022. Iss. 3. Vol. 20. P. 63–76. doi: 10.1080/15570274.2022.2111797.
9. Pocer G., Skulte I. Religious Voices Against «Gender Ideology» in the Discourse on the Ratification of the Istanbul Convention in Latvian and Lithuanian Media. *Religion and Society in Central and Eastern Europe*. 2023. Iss. 1. Vol. 16. P. 39–60. doi: 10.20413/rascee.2023.16.1.39-60.
10. Durković M. Disputes regarding the ratification of the Istanbul convention in Europe. *Sociologija*. 2022. Iss. 42. Vol. 64. P. 605–622. doi: 10.2298/SOC2204605D.
11. Сакара Н. Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах: монографія. Харків : Право, 2010. 256 с.
12. Шпак М. В. Професійне представництво адвоката у цивільному процесі: монографія. Харків : Право, 2020. 224 с.
13. Гусаров К. В. Особливості надання правничої допомоги неповнолітнім при розгляді цивільних справ судом. *Альтернативні способи вирішення цивільних спорів* : матеріали круглого столу (Одеса, 29 березня 2021 р.). Одеса: Фенікс, 2021. С. 13–18.
14. Договір CETS № 210 та пояснювальна доповідь від 11 трав. 2011 р. 189 с. URL: <https://rm.coe.int/1680093d9e> (дата звернення: 10.11.2024).
15. Рішення Верховного Суду у справі № 756/3859/19 від 5 вер. 2019 р. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/84092340> (дата звернення: 10.11.2024).